

موزه‌داری در ایران در جا می‌زند

شاید زمانی که انسان علاقه‌مند به جمع‌آوری برخی اشیاء از جمله شاخ حیوانات و سنگ‌ها شد و به مرور با پیدایش تمدن در دوره‌هایی به جمع‌آوری مهرها و سکه‌ها روی آورد به نوعی موزه‌داری شکل گرفت هر چند این جمع‌آوری نوعی مجموعه‌داری بود اما خود مقدمه‌ای برای موزه‌داری شد.

جام جم آنلاین: شاید زمانی که انسان علاقه‌مند به جمع‌آوری برخی اشیاء از جمله شاخ حیوانات و سنگ‌ها شد و به مرور با پیدایش تمدن در دوره‌هایی به جمع‌آوری مهرها و سکه‌ها روی آورد به نوعی موزه‌داری شکل گرفت هر چند این جمع‌آوری نوعی مجموعه‌داری بود اما خود مقدمه‌ای برای موزه‌داری شد.

اما از زمانی که موزه‌ها به مفهوم امروزی به عنوان یک سازمان غیرانتفاعی با هدف تحقیقاتی، پژوهشی و آموزشی که در آنها به روی همه باز باشد شکل گرفت حدود 300 سال می‌گذرد. به عبارتی موزه‌داری به عنوان یک نهاد فرهنگی 300 سال تجربه را در جهان پشت سر گذاشته است و طی این سال‌ها تغییرات بنیادین بسیاری داشته است. محمدرضا کارگر، رئیس سابق موزه ملی ایران و استاد دانشگاه بر این باور است تغییراتی که موزه‌های جهان در این سال‌ها پیدا کرده‌اند فقط تغییرات در فرم و ظاهر نبوده بلکه اهداف، فلسفه و چشم‌انداز آنها دچار تغییر شده است و موزه داری در دنیا تا کنون پنج نسل را پشت سر گذاشته است این در حالی است که با وجود گذشت حدود 70 سال از ورود موزه به ایران موزه‌هایمان همچنان در نسل دوم باقی ماندند.

نسل اول موزه‌هایی بود که موضوعی و تخصصی نبودند و صرفاً مکانی بودند که مجموعه‌ای از اشیاء بدون موضوع‌بندی در آنجا نگهداری می‌شدند. اما با گذشت زمان وارد نسل دوم موزه‌داری شدیم دوره‌ای که موزه‌ها موضوع‌بندی شدند و با توجه به موضوع تفکیک شده ساختمان خاص خودشان را داشتند و اشیاء و آثار نیز براساس موضوع و تفکیک صورت گرفته نگهداری می‌شدند؛ این مرحله، مرحله مهمی بود برای آن‌که موزه‌ها هدفمند و تخصصی شوند.

در موزه‌های نسل سوم معماری موزه‌ها متحول شد و تصمیم‌گیران به این نتیجه رسیدند که نمی‌توان هر بنایی را به عنوان موزه قلمداد کرد زیرا موزه‌ها کارکرد خاص خودشان را دارند و ساختار آن باید براساس نیاز موزه‌ای باشد. به گفته مدیر سابق موزه ملی ایران، توجه به معماری موزه‌ها در دوره نسل سوم نشان می‌دهد که موزه‌ها مفهومی هستند و صرفاً جای نمایش اشیاء نیست بلکه می‌خواهند مفهومی خاص را به بازدیدکننده منتقل کنند بنابراین در این دوره با متحول شدن معماری موزه‌ها و با ایجاد فضاهای مختص و منحصر به فرد، موزه‌ها وارد فاز جدیدی شدند و توانستند با یک هویت مستقل در معماری خودشان را ظاهر کنند.

در نسل چهارم موزه‌ها، تکنولوژی برای انتقال مفاهیم وارد موزه‌ها می‌شود و استفاده از تکنولوژی‌های مختلف در درون موزه‌ها باعث می‌شود تا از حالت سکون و خمودگی خارج شوند در واقع با جان گرفتن موزه‌ها و متنوع شدن آن امکان ایجاد ارتباط بهتر مخاطب با موزه برقرار می‌شود.

محمدرضا کارگر: خیلی از موزه‌های کشورمان به گونه‌ای است که مخاطب از آن بهره‌ای نمی‌برد، در واقع مخاطب هنگام بازدید کسل می‌شود و نمی‌تواند با موضوع موزه ارتباط برقرار کند بیشتر نمایشگاه‌داری صورت می‌گیرد تا موزه‌داری در نسل پنجم موزه‌ها که در حال حاضر بسیاری از موزه‌ها به آن رسیدند و گروهی هم در حال تمرین برای رسیدن به آن هستند انسان، محور توجه قرار می‌گیرد؛ در واقع در این نسل از موزه‌ها، انسان مهم‌ترین موضوعی است که باید به آن پرداخته شود و موزه‌ها به جای آن‌که در خدمت اشیاء باشند در خدمت انسان هستند یعنی تغییر ماهوی و تغییر از شیء محوری به انسان محوری صورت می‌گیرد البته این به آن معنی نیست که شیء اهمیتی ندارد بلکه اهمیت آن در خدمت انسان بودن است. یعنی اگر در دوره‌ای اشیاء در درون ویتترین‌های محکم قرار می‌گرفت و انسان به عنوان یک حاشیه از کنار این ویتترین‌ها گذر می‌کرد و تمام توجه این بود که شیء آسیبی نبیند و در محیطی مناسب چه از لحاظ نور و چه رطوبت نگهداری شود در این دوره این سوال مطرح شد که اگر این همه توجه و هزینه برای نگهداری شیء می‌شود این اشیاء چه نقش و تأثیری بر زندگی انسان داشته است و اگر این اشیاء در یکی از حالات انسان به عنوان مثال وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی او تأثیری نگذارد چه ارزشی خواهد داشت؟ مدیران موزه‌ها به این نتیجه رسیدند برای پاسخ به چنین پرسش‌هایی باید در جهت افزایش سطح آگاهی و افزایش لذت وی در جهت تأمین نیاز انسان گام بردارند و مجهولات ذهنی او را تبدیل به معلومات کنند. در نسل پنجم موزه‌داری تلاش شد تا چیدمان موزه‌ها براساس نیاز انسان تغییر یابد. در واقع موزه‌ها هدفگذاری می‌شود و بعد از آن براساس این اهداف مخاطب‌شناسی صورت می‌گیرد و سپس سناریو نوشته می‌شود و این سناریو از طریق اشیاء اجرا می‌شود و در هر جایی که اشیاء نتوانند آن سناریو را منتقل کنند از ابزاری چون فیلم، ماکت، نمودار، نوشته و نقشه استفاده می‌شود تا حواس انسان را درگیر کند.

موزه‌ها کسل‌کننده است

کارگر مدیر سابق موزه ملی ایران درباره این که موزه‌داری کشور در مقایسه با موزه‌داری سایر کشورها چه وضعیتی دارد، می‌گوید: خیلی از موزه‌های کشورمان به گونه‌ای است که مخاطب از آن بهره‌ای نمی‌برد، در واقع مخاطب هنگام بازدید کسل می‌شود و نمی‌تواند با موضوع موزه ارتباط برقرار کند یعنی برای این که انسان مفاهیم را بفهمد تلاشی صورت نگرفته است و بیشتر نمایشگاه‌داری صورت می‌گیرد تا موزه‌داری، این در حالی است که موزه وظیفه‌ای فراتر از نمایش اشیاء دارد.

در موزه‌های نسل پنجم يك اتفاق خیلی مهم دیگر نیز رخ داده است ، امروز موزه يك نهاد فرهنگی یا فرهنگساز است و در کنار آن فعالیت‌های جانبی مانند انتشارات، فروشگاه، آمفی تئاتر، برگزاری سمینار، جلسات علمی، کلاس‌های آموزشی، برگزاری نمایشگاه، عکاسی اشیاء، انتشار بروشور، اسلاید و کاتالوگ صورت می‌گیرد، در واقع همه اینها سعی می‌کنند تغییری در جامعه ایجاد کنند.

بنابراین موزه صرفا يك سالن نمایش اشیاء نیست بلکه يك نهاد فرهنگی با فعالیت‌های متنوع همسو است.

در حال حاضر یکی از توانمندی‌های موزه در جهان این است که انسان را به فضایی گذشته می‌برد و آن فضا را برای او بازسازی می‌کند و انسان در آن فضا و فرم حرکت می‌کند تا بتواند به مقایسه دوره‌ها و تحولات بپردازد. اما این که در ایران در چه نسلی از موزه‌داری قرار داریم سوالی است که رئیس سابق موزه ملی کشور درباره آن می‌گوید: از زمانی که موزه وارد ایران شد حدود 70 سالی می‌گذرد یعنی زمانی که موزه‌داری در جهان در نسل دوم خود به سر می‌برد و موزه‌ها تفکیک موضوعی شده و کم‌کم به معماری اهمیت می‌دادند موزه ملی ایران ایجاد شد. در آن زمان موزه ملی ایران با بسیاری از موزه‌های همزمان خودش قابل مقایسه بود اما متأسفانه نتوانست همپای آنها پیش برود و دلیل آن وجود روحیه مقاومت در مقابل هر گونه تغییر بود.

کارگر می‌افزاید: اگر چه در دهه 50 شاهد تغییراتی در برخی موزه‌های کشور از جمله موزه آگینه و هنرهای معاصر بودیم اما این حرکت خیلی به پیش نرفت و در حال حاضر موزه‌ای در کشور نداریم که از نسل دوم و تا حدودی از نسل سوم معماری پا را فراتر گذاشته باشد و این مهم‌ترین چالش ماست. به گفته وی، ما در موزه‌ها در شکل و قالب متوقف شده‌ایم.

به نظر می‌رسد در حال حاضر مدیرانی که در راس کارهای اجرایی هستند هنوز با موزه‌داری نوین آشنا نیستند و بر این باورند که تنها با افزایش تعداد موزه‌ها و تغییراتی در ظاهر موزه‌ها گام مهمی در موزه‌داری برداشته‌اند.

سیما رادمنش / گروه فرهنگ و هنر